

ત્રણ લઘુ રચનાઓ

સં. વિજયશીલચન્દ્રસૂરિ

પ્રથમ રચના શ્રી રૈવતકગિરિમण्डन શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનો યમકાલઢૂાર-
બદ્ધ ઉપજાતિછન્દોબદ્ધ સંસ્કૃતિ સ્તુતિ છે. શ્રી ઋષિવર્ધનસૂરિ નામના જૈન આચાર્યે
રચેલી આ રચના ૧૬મા શતકની હોય તેમ સમ્ભવિત જણાય છે. કૃતિમાં ક્યાંય
સંવતનો ઉલ્લેખ નથી. આ સ્તુતિ સાધ્વી દિવ્યગુણાશ્રીજીએ જૂના ડીસાના
ગ્રન્થભण्डारમાંની 'વિશેષણવતી' ગ્રન્થની પ્રતિમાંથી ઉતારો કરી મોકલી છે.

બીજી રચના મુનિ વિનયસાગર રચિત 'સિલોકાનન્દકવિત્વ' નામે છે.
આમાં કવિએ પોતાની કાવ્યચાતુરી સુપેરે પ્રદર્શિત કરી છે. પ્રિયતમના વિરહથી
વ્યાકુલ નારીની ઉક્તિ છે કે "મારો કંત (પ્રિયતમ) ચાલી ગયો છે, અને તેના
વિરહની અગનજ્વાલામાં સઘળી રહેલી મારા માટે શીતલ નીર, (શીતલ) પવન,
ચન્દ્રમા - આ બધાં વાનાં દુઃખદાયી નીવડી રહ્યાં છે. ચન્દનનો લેપ શરીરે
લગાડું તો તે અંગારાના દજાડતા સ્પર્શ સમો અનુભવાય છે." કવિ સાગરે આવી
ઉપમા રચી છે."

આ એક જ ઉક્તિને કવિએ જુદા જુદા છન્દોમાં, જુદી જુદી ભક્તિમાઓથી
આલેખી છે : ૬ દોહા, ૬ સોરઠા, ૧ પદ્મડી છન્દ, ૧ કુંડલિયા, ૧ અડિલ્લ,
૧ શ્લોક (સંસ્કૃત) અને ૧ કવિત્ત, આમ કુલ ૧૭ પદ્યોમાં આ એકજ વાત
કે ઉક્તિ કવિએ વર્ણવી છે. કાવ્યની આવી ચમત્કૃતિની મોજ મધ્યકાલના જૈન
કવિઓએ ખૂબ લૂંટી છે, તે આવી રચનાઓ જોતાં જણાઈ આવે છે. કર્તા પોતાને
'કવિ સાગર' તરીકે ઓઢાખાવે છે. તેમના સમય વિષે કોઈ સંકેત નથી, પણ
૧૮મો શતક હોવાનું અનુમાન કરીએ તો ટોટા પડવાની જાણી દહેશત નથી.
આ રચના પણ સાધ્વી શ્રી દિવ્યગુણાશ્રીજી તરફથી મળેલી છે. થોડીક અશુદ્ધ
રચના.

ત્રીજી રચના ગૌતમગણધરનો રાસ છે. સં. ૧૮૩૪માં બીકાનેરમાં જેમલજી
ઋષિના શિષ્ય (?) ઋષિ રાયચંદે આ રાસ રચ્યો છે તેવું તેની ૧૨-૧૩ કડીઓ
પરથી નક્કી થાય છે. મારવાડીમિશ્રિત ગુજરાતી રચના.

(१)

आ. ऋषिवर्धनसूरिकृत
श्रीरैवतकमण्डन नेमिजिनस्तुति

समुल्लसद्भक्तिसुराः सुरासुराधिराजपूज्यं जगदंगदं गदम् ।
हरन्तमीहारहितं हि तं हितं, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥१॥
बिभर्ति यस्य स्तवनेऽवनेऽवनेरीशे रसं यद्रसना स ना सना ।
सिद्धेर्भवन्नन्ववरोऽवरो वरः, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥२॥
यशःपटस्य प्रभवे भवे भवेऽभवन् स्वभावप्रगुणा गुणा गुणाः ।
यस्यातिहर्षं सुजनं जनं जनं, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥३॥
जिगाय खेलि तरसा रसा रसातिरेकजाग्रन्मदनन्दनन्दनम् ।
यो बाहुदण्डं विनयं नयं नयं, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥४॥
येनाङ्गराजी भयतो यतो यतोऽवगत्य तत्त्वं दुरितारितारिता ।
स कस्य नेष्टः सदयो दयोदयो, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥५॥
सुरा अपि प्रोन्नतया तया तथा, रूपस्य यस्या मुमुहुर्मुहुर्मुहुः ।
यस्योग्रजाताप्यजनीजनी जनी, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥६॥
भवेऽत्र नाभा नवमेऽवमेवमे, जहासि तत् किंवदऽमाद माऽदमा ।
यं स्मेति भोज्या सहसाहसाह सा, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥७॥
वनेऽत्र दीक्षा जगृहे गृहे गृहे, स्थित्वाऽथ दत्त्वा कनकं न कं न कम् ?
संतोष्य येनाऽममताऽमताऽमता, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥८॥
धर्मस्य तत्त्वे भवतोऽवतो वतोद्यमो विधेयो जगदेऽगदे गदे ।
येनाङ्गिनां संयमिनामिनामिना, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥९॥
शरीरशोभाऽतिघना घना घना, प्रतापदीप्तिस्तरुणारुणारुणा ।
वाणी च यस्योल्लसिता सिता सिता, नेमिं स्तुवे रैवतके तकेतके ॥१०॥
तर्कव्याकरणागमादिचतुरस्फूर्जत्सुधासारवाक्
पूज्यश्रीयशकीर्त्ति[सूरि?]गुरुणा ध्यानैकतानात्मना ।
सूरिश्री ऋषिवर्धनेन रचिता, त्रैलोक्यचिन्तामणेः
श्रीनेमेर्यमकोज्ज्वला स्तुतिरियं देवात्सदा मङ्गलम् ॥११॥

(२)

श्रीविनयसागर कृत
सिलोकानन्द कवित्व

विनयसागरकृत दोहा :

शीतलनीर समीर ससिच्छवि आज भअे सब मो दुःखदाई
लागत अंगि अंगार सिउं चंदन हो, विरहानल झाल जराइ
कंत चले थइ आलिइ छइं उपमा कविसागर अइसी बनाइ
जाणत इह संसार मतु मनमत्थ, हुवे नइं होरी लगाइ. (१)

दोहा : शीतल नीर समीर, सहित लागत अंगि अंगाई ।

कंत चले थइ आलिइव जाणत इह संसार. (१)

सोरठा : हो विरहानल झालि मो दुःखदाई सब भअे
कंत चले थइ आलि, शीतलनीर समीर ससि. (१)

दोहा : चंदन हौं विरहानलइं लागत है अंगि झाल
शीतलनीर समीर ससि, कंत चले तइ आलि (१)

सोरठा : लागत अंगि अंगार, चंदन हौं विरहानलइं
जाणत इह संसार, कंत चले थइ आलिइअ (१)

दोहा : मनमथ होरी लगाइनइं, उपमा इसी बनाइ
शीतल नीर समीर ससि, कंत चलइ दुःखदाई. (१)

सोरठा : जाणत इह संसार कंत चले थइ आलिइ.
लागत अंगि अंगार, शीतल नीर समीर ससि. (१)

दोहा : मो दुःखदाइ सब भअे, कंत चले थइ आलि
शीतलनीर समीर ससि, हौं विरहानल झालि. (१)

सोरठा : कंत चले थइ आलि जाणत इह संसार मो
लागत अंगि अंगार चंदन हौं विरहानलइ. (१)

दोहा : लागत अंगि अंगार सिउं, चंदन हुं दुःखदाइ
कंत चले थइ उपमा अइसी आलि बनाइ. (१)

सोरठा : अइसी आलि बनाइ, कंत बले थइ उपमा चंदन
हौं दुःखदाइ. विरहानल अंगारसिउं. (१)

દોહા : આજ સસિચ્છવિ મો ભએ, ચંદન શીતલનીર
વિરહાનલ હોરી, નનું(ઠનું?) લાગત અંગિ સમીર. (૧)

સોરઠા : ચંદન શીતલનીર આજ, સસિચ્છવિ મો ભએ
લાગત અંગિ સમીર વિરહાનલ હોરી મનું (૧)

પધ્ધડી છન્દ :

સબ આજ ભએ મો દુઃખદાઈ
વિરહાનલ ચંદન હૌં જરાઈ,
સસિ લાગત અંગિ માનું અંગાર
ઉપમા કવિ જાણત ઇહ સંસાર (૧)

છન્દ પાઠાવાધૂઆ(?) :

હૌં ફલિ વિરહાનલિ જરાઈ, અલિ કંત વલે હવઈ
સંસાર જાણત ઇહ મતું મન અઈસિ, હોરિ લગાઈ નઈ
અંગાર લાગત અંગિ ચંદન ઉપમા જ બનાઈ થઈ. (૧)

કુંડલિયા (છન્દ) :

શીતલનીર સમીર સસિ, લાગત અંગિ અંગાર
કંત વલે થઈ આલિઈબ જાણત ઇહ સંસાર
જાણત ઇહ સંસાર, આજ સબ મો દુઃખદાઈ
ઉપમા અઈસિ બનાઈ, બેડુ સાગર થઈ નઈ કવિ
શીતલનીર સમીર રાજસિડં ઇબ સસિચ્છવિ- (૧)

ગાથા (છન્દ) :

શીતલનીર સમીર સસિચ્છવિ મો દુઃખદાઈ
આજ તીએ સવિ ચંદન અંગિ અંગાર સુ લાગત
હૌં વિરહાનલ ફાર જરાવત- (૧)

શ્લોક (છન્દ) :

શીતં નીરં સમીરં વ માલાંવ સમીરંતં શશિચ્છવિ
અહો રાજન્ન વેદાઙ્ગં, દુઃખદા વિરહાનલ (૧) (?)

અથ શૃંગારકવિત્વં :

શીતલનીર સમીરસસિચ્છવિ આજ ભએ વદ
મો સુખદાઈ, લાગત અંગિ સિંગાર જિડં ચંદનડ

विरहानल झाल हराइ, कंत मिले थइ आलिइ छई, कविसागर
अइसी उप[मा] बनाइ, तारूणइ मनमथ हुवेनइ हौरि जगाइ- (१)
(छ दोहा, छ सोरठा, पद्धडिया छन्द, कुंडलीया, गाहा, अड्डिल, कवित
सिलोकानंद)

इति श्री विनयसागरमुनिविरचितं[सि]लोकानन्द कवित्वं सम्पूर्ण ।

(३)

श्री गौतम रास

नमः सिद्ध ।

दूहा ॥

गुण गाउ गौतमतणा लबधितणा भंडार ।
वडा सिख भगवंतरा जाणे जग संसार ॥१॥
प्रतीबोध्या प्रभू कने गणधर गौतमसांम ।
संजम पाली सिध हूया लिजे नित प्रते नांम ॥२॥

ढालः

तिरथनाथ त्रिभोवनधणी प्रभूसासणरा सिरदार ।
भगति किया भगवंतरी मनवंछितफल-दातारजी
समरां पण सिवसुखकारजी, सदा वरते जयजयकारजी,
प्रभू पोहता मुक्ति मझार जी, प्रभु थाप्या तीरथ च्यार जी,
च्यार संघ में सिरदारजी, गौतम नांमे गणधार जी,
ज्याने हो जो मारो नमस्कार जी, दिहाडामांहे दस वार जी,
श्री गौतमसांमिमां गुण घणा ॥१॥

सीलमा सोना सारीखा जी, सुंदर रूप सरीर ।
कनक कसोटी चढावियो भगवतिमे भांष्यो वीर जी,
दीठा हरखे हइयारो हीरजी, सामि साथर जेम गंभीर जी,
वलि क्षमदमउपसम धीर जी, ज्यारी वांणि मिठी जाणो खिरजी,
मीठो खिरसमूद्रो नीर जी, षटकाय जीवारा पीर जी,
वीररा हूया तन वजीर जी, श्री गौतमसांमिमां गुण घणा ॥२॥

ગૌરા ને ઘણુ ફુટરા જી, કંચન કોમલ ગાત ।

દેહી જ્યારી દિપે અતિઘણિ, કહી જાય કેતરીક વાત જી,
 દેવતા પળ કોણ માત જી, રોગરહિત કાયા હાથ સાત જી,
 સેવા કીધી દિન ને રાત જી, પૂછા કીધી જોડી દોનુ હાથ જી,
 કહી જાય કઠા લગે વાત જી, જ્યારે વીરે માથે દોધો હાથ જી, શ્રી૦ ॥૩॥

પ્રથમ સંધેણ સંઢાણ છે જી, સાંમી ઘોરગુણે ભરપૂર
 ઘોર બ્રહ્મચર્યે ભર્યા, વલી તપસી ઘોર કરૂર જી,
 કાયર પૂરુષ કંપ જાય દૂર જી, દોપતિ તપસ્યા કરે કરમ ચૂર જી
 વીરરા હૂયા હકમી હજૂરજી, માહરી વંદણા ઉગમતે સૂર જી, શ્રી૦ ॥૪॥

અભિગ્રહ કીધા આકરા, જિ વિસ્તાર ભગવતી માંય ।
 ચાર જ્ઞાન ચૌદ પૂરવી જી, વલિ તેજુલેસા રહી પિંડમાય જી,
 દપટ રાઘ્વી ક્ષિમા મન લાય જી, ઉકડુ બેઠા સીસ નમાય જી,
 વીર સુ નેડા અલગા ન થાય જી, જ્યારિ કરણિમે કમીય ન કાંયજી,
 શ્રી૦ ॥૫॥

પૂછા જ્યા કીધી ઘણી જી, આંણી મન આણંદ ।
 શ્રદ્ધા સાંસો ઉપનો જી, કતોહલ છે ઉછરંગ જી,
 વાંઘા શ્રીવીરજિણંદજી, પૂછા દેસ પ્રદેસ ને ખંધ જી,
 અનંતદર્શન ત્રસલાનંદજી, મેલ્યા સુત્રમે સંધોસંધ જી,
 જ્યાને સેવે સુર નર વૃંદજી, જિમ સોમે તારામેં ચંદજી, શ્રી૦ ॥૬॥

સુત્ર ભગવતિમાં પૂછીઓ જી, પ્રણ છત્રીસ હજાર ।
 અંગ ઉપાંગમે વલિ પુછીયા જી, પ્રણ અનેક પ્રકારજી,
 તીરથનાથે કાઢ દિયા લાર જી, ગોતમે લિયા રદિયમે ધારજી,
 જારી બુધિરો નહિ પાર જી, ભવજીવાંરા તારણહાર જી,
 ઘણા જીવાસુ કીયો ઉપગાર જી, જાડ પૂરુષારિ બલીહારિ જી, શ્રી૦ ॥૭॥

ઈંદ્રભૂતિ મન ચિંતવેજી, મોને વ્યૂ નહિ ઉપજે ગ્યાન ।
 ખેદ પાયા પ્રભૂ દેખને જી, બોલાયો શ્રીવરદ્ધમાન જી,
 મનવંછિત ફલ દૈ દાન જી, ગૌતમ ઉભો સનમૂઘ આંણ જી,
 ચિત નિરમલ જ્યારૌ ધ્યાન જી,
 શ્રી૦ ॥૮॥

थारे ने मारे छे गौयमाजी, घणा कालरी प्रीत ।
 आगे आपे भेला रह्या जी, रहि लोढ-व(क?)डाइनी रीत जी,
 थे मोह कर्म लीयो जीत जी, आ केवल आडी भीत जी,
 चिंता म करो एकसीत जी, थे सदा रहो नर्चित जी, श्री० ॥९॥
 अब क्यू इण भव आंतरो जी, आपे दोनु बरोबर होय ।
 वीरवचन श्रवणे सुणी जी, तव हरष घणो होय जी,
 गुरु मोटा मलीया मोय जी, माहरे कमीय न रहि कोय जी,
 खेद परो दीयो छे खोय जी, रया वीरने सांहमो जोय जी, श्री० ॥१०॥
 सयमुख वीरे वखांणीओ जी, श्री गौतमने तेणी वार ।
 माहरे तू सरीखो बीजो नही जी, पाखंडीयारो जीतणहार जी,
 चर्चा वादी तरत तयार जी, हेत जुक्ति अनेक प्रकार जी,
 चौद सहस साधु मझारजी, बीजा साधू सहु थारी लार जी,
 हीयडे हूयो हरख अपारजी, श्री० ॥११॥
 काती वदि अमावस्या जी, मुक्ति गया श्रीवरधमांन ।
 इंद्रभुतीने तव उपनो जी, निरमल केवलज्ञान जी,
 धरम दीयो नगर पूर गांमजी, पछे पोहता सीवपूर ठांम जी,
 सीध कीधां आतमकांम जी, ऋषि रायचंद कीया गुणग्राम जी, श्री० ॥१२॥
 जेमलजीरा प्रसादसुं जी, कीधो ए ज्ञान अभ्यास ।
 संवत अढार चौतीसमे जी, नवमी सुद भाद्रवा मास जी,
 ए कीधो गोतमनो रास जी, सुणजो सहू मन उल्लास जी,
 पांम्यो अवीचल लीलविलास जी, सेहेर विकानेर चोमास जी, श्री० ॥१३॥

इति गौतमनो रास संपूर्ण ॥

—X—